

Jongeren en hun gebruik van oude en nieuwe media

SAMENVATTING

Het debat over de rol die digitale media al dan niet in het onderwijs zouden moeten innemen, wordt gekenmerkt door een tegenstelling tussen oud en nieuw, schrift en beeld, boeken en iPads. In dit artikel willen wij duidelijk maken dat hiermee geen recht wordt gedaan aan de enorme variatie die bestaat in nieuwe media en de wijzen waarop zij functies kunnen vervullen die voorheen sterk met oude media waren geassocieerd. In een longitudinaal onderzoek hebben we bij jongeren, vooral die van het vmbo, bestudeerd hoe zij buiten school lezen en schrijven in brede zin en wat de onderwijskundige relevantie hiervan is. We lichten drie hoofdbevindingen uit: (1) er bestaat niet zoiets als een 'Netgeneratie', (2) jongeren gebruiken liever nieuwe dan oude media, en (3) het onderwijskundige potentieel van nieuwe media blijft onbenut. Jongeren moeten leren hoe zij nieuwe media voor meer dan hun plezier kunnen gebruiken.

In plaats van een strikt onderscheid tussen oude en nieuwe media te maken, stellen wij een benadering voor die is gebaseerd op het inzicht dat het medialandschap divers is en de opkomst van een nieuw medium zelden een radicale breuk met de oude media betekent

1 Inleiding

Het debat over de integratie van nieuwe media in het onderwijs vindt in een snel-treinvaart plaats. Het is nog niet zolang geleden dat de iPad op de Nederlandse consumentenmarkt werd geïntroduceerd, namelijk in de zomer van 2010. Drie jaar later al lanceerde Maurice de Hond met anderen zogenaamde Steve Jobs-scholen, die een antwoord moeten vormen op een ouderwetse manier van lesgeven, onder meer door kinderen in het basisonderwijs met behulp van een iPad te laten leren. Het initiatief van De Hond is in lijn met een door de Onderwijsraad (2014) uitgebracht advies, waarin wordt gesteld dat er in het formele curriculum te weinig aandacht is voor 21ste-eeuwse vaardigheden zoals digitale geletterdheid en vaardigheden om het eigen leren te sturen. Er zijn echter ook kritische geluiden hoorbaar. Recentelijk heeft bijvoorbeeld het boek *Digitale dementie* (2013) van neuropsycholoog Manfred Spitzer veel aandacht gekregen, waarin hij betoogt dat nieuwe media 'denkluigheid' in de hand werken en ons geheugen aantasten. In het debat over de inzet van digitale media als leermiddel vertegenwoordigen De Hond en Spitzer twee kampen: het ene kamp dicht aan nieuwe media revolutionaire krachten toe en het andere klampt zich vast aan oude media als boeken, waarvan het onderwijskundige nut al vaststaat. Wij zijn van mening dat door het opwerpen van zulke tegenstellingen de verschillen tussen oude en nieuwe media

worden uitvergroet en de overeenkomsten worden verwaarloosd. Enerzijds wordt namelijk geen recht gedaan aan de enorme variatie die bestaat in nieuwe media-activiteiten, waarvan het lezen van digitale kranten, het spelen van computerspellen en het gebruik van sociale media slechts enkele voorbeelden zijn. Anderzijds worden de tegenstellingen te scherp aangezet omdat, zoals Bolter en Grusin (1999) al lieten zien, nieuwe media veel van oude media in zich opnemen en oude media zich als antwoord daarop voortdurend aanpassen aan nieuwe media. Zo heeft het lezen van een online krant in veel opzichten meer weg van het lezen van een papieren krant dan het spelen van een computerspel.

In plaats van een strikt onderscheid tussen oude en nieuwe media te maken, stellen wij een benadering voor die is gebaseerd op het inzicht dat het medialandschap divers is en de opkomst van een nieuw medium zelden een radicale breuk met de oude media betekent. Bij jongeren in de leeftijd van 12-16 jaar hebben we drie jaar lang data verzameld over de uiteenlopende maar vaak aan elkaar verwante wijzen waarop zij gebruikmaakten van oude en nieuwe media. Dat hebben we gedaan vanuit het concept ‘geletterdheid’, dat traditioneel verwijst naar het kunnen lezen en schrijven maar tegenwoordig vaak breder wordt opgevat, namelijk als het vermogen om lees- en schrijfvaardigheden toe te passen in een bepaalde sociale context (zie bijv. Barton, 1994). Vanuit deze brede benadering kun je een geletterde activiteit niet los zien van het doel dat zo’n activiteit dient en de betekenis daarvan voor een individu. Bovendien kan geletterdheid meer zijn dan het lezen van een boek of het schrijven van een brief; ook gesproken taal kan eronder vallen (bijvoorbeeld een lezing) of een bepaald soort gebruik van nieuwe media (bijvoorbeeld voor kennisverwerving).

In de volgende paragraaf wordt onze alternatieve benadering nader toegelicht. Vervolgens worden de belangrijkste resultaten gerapporteerd van het empirische onderzoek dat is verricht, dat deel uitmaakt van een groter project waarin factoren zijn onderzocht die invloed hebben op de lees- en schrijfontwikkeling van vmbo-leerlingen (het SALSA-project, zie <http://salsa.socsci.uva.nl>). Om die reden is het onderzoek waarvan verslag wordt gedaan toegespitst op jongeren die vaker, maar niet altijd, moeite hebben met lezen en schrijven op school. Bovendien ligt er een sterke nadruk op functies van oude en nieuwe media die van belang kunnen zijn voor het ontwikkelen van schoolse vaardigheden. Desalniettemin is het perspectief dat wij innemen in principe breed. Leerlingen uit alle opleidingsniveaus zijn in het onderzoek vertegenwoordigd en diverse vormen van mediagebruik zijn bestudeerd die verder reiken dan voor het onderwijs relevante toepassingen.

2 Een alternatieve benadering

Een brede kijk op geletterdheid sluit aan bij intuïtieve ideeën over wat geletterdheid is. Waarom zou je de grens immers trekken bij - zoals vaak wordt gedaan - geschreven tekst (bijvoorbeeld het lezen van een krant) terwijl andere activiteiten er veel op lijken (bijvoorbeeld kijken naar een nieuwsbulletin)? Een nadeel is echter dat het moeilijk wordt een definitie van geletterdheid te geven waarmee genoeg activiteiten ingesloten maar ook uitgesloten worden. In ons onderzoek hebben we geletterdheid daarom op een andere manier benaderd, geïnspireerd door de wijze waarop de Duitse filosoof Ludwig Wittgenstein (1984) het concept

‘spel’ omschreef. Er is niets wat alle spelen met elkaar gemeen hebben, beweerde hij. Wat we in plaats daarvan zien, is een gecompliceerd web van gelijkenissen die in elkaar grijpen, net zoals de leden van een familie op elkaar lijken zonder één eigenschap allemaal te delen. Wittgenstein sprak dan ook niet over noodzakelijke en voldoende voorwaarden waarmee elk spel beschreven kon worden, maar over ‘familiegelijkenissen’.

Dezelfde redenering hebben wij toegepast op geletterdheid: geletterde activiteiten kun je zien als leden van een familie die enkele eigenschappen (in min of meerdere mate) met elkaar delen. Een belangrijke vraag is welke eigenschappen dat dan zijn. Diverse auteurs suggereren dat formeel taalgebruik dat onafhankelijk is van een bepaalde context en daardoor op zichzelf staat, kenmerkend is voor geletterdheid (zie bijvoorbeeld Chafe, 1984; Halliday, 1987). Deze auteurs wijzen verschillende factoren aan die maken dat taalgebruik meer of minder formeel is, namelijk wat de sociale afstand is tussen personen, of die personen tegelijkertijd aanwezig zijn op dezelfde plaats en wat het communicatieve doel is van de interactie. Ze benadrukken hierbij dat formeel taalgebruik weliswaar sterk geassocieerd wordt met geschreven taal, maar dat de communicatieve omstandigheden van doorslaggevend belang zijn. Formeel taalgebruik kan om die reden ook in andere ‘modaliteiten’ voorkomen, bijvoorbeeld in gesproken taal. Zo kan het taalgebruik in een briefwisseling tussen twee vrienden informeler van aard zijn dan een lezing of een politiek debat. In het eerste geval is er immers sprake van een intieme persoonlijke band en is het doel van de uitwisseling zoiets als het onderhouden van contact; een lezing of een debat vindt in een andere communicatieve context plaats en dient wat in dit artikel een epistemische functie wordt genoemd (ontleend aan Wells, 1987). Daar wordt een soort geletterdheid mee aangeduid waar hogere cognitieve functies voor nodig zijn die creativiteit en kritische reflectie mogelijk maken. Epistemische functies zijn geconcentreerd aanwezig in geschreven taal, met name in boeken, maar kunnen ook in gesproken taal of in nieuwe media aanwezig zijn.

Door de opkomst van nieuwe media zoals televisie en recentelijk digitale media, is de grens tussen wat wel en niet geletterd is in meerdere opzichten vervaagd (zie Rantanen (2005) voor een historisch overzicht van media-ontwikkelingen). Nieuwe media maken multimodaliteit makkelijker, dat wil zeggen het combineren van schrift met illustraties, geluid en/of bewegend beeld. Bovendien bieden ze nieuwe mogelijkheden tot interactiviteit, in tegenstelling tot gedrukte media waarbij de kloof tussen producent en consument groter is. Als gevolg hiervan kunnen nieuwe media op een soortgelijke manier worden gebruikt als oude media (denk aan online kranten), maar zijn er ook nieuwe opties voor interactie ontstaan die lijken op alledaagse conversaties (denk aan sociale media), waarbij beperkingen opgeworpen door afstand in tijd en plaats er vrijwel niet toe doen en de grens tussen persoonlijk contact en massacommunicatie vervaagt. Het is door deze ontwikkelingen moeilijker geworden om criteria vast te stellen waarmee een sluitende definitie van geletterdheid kan worden gegeven. De opkomst van nieuwe media maakt de noodzaak tot een alternatieve benadering dus nog groter, een benadering waarmee het gecompliceerde web aan gelijkenissen tussen geletterde activiteiten kan worden geduid.

Om deze alternatieve benadering om te zetten in een meetinstrument waarmee op empirische wijze de geletterde activiteiten van jongeren kunnen worden onderzocht, hebben we gekozen voor een methode die bekend staat als ‘facet design’. Facet de-

sign is in de jaren 50 van de 20ste eeuw ontwikkeld door Louis Guttman en biedt een methode om een complex fenomeen als geletterdheid in kaart te brengen door verschillende relevante dimensies, ofwel ‘facetten’, vast te stellen en die systematisch met elkaar te combineren (zie Guttman & Greenbaum, 1998). Vervolgens wordt een meetinstrument geconstrueerd door voor elke combinatie ten minste één item op te nemen. Voor ons onderzoek hebben we een nieuwe vragenlijst ontwikkeld met de facetten die zijn weergegeven in Tabel 1. Voor een theoretische onderbouwing verwijzen we naar Van Kruistum, Leseman en De Haan (2014), waarin verslag wordt gedaan van het onderliggende literatuuronderzoek naar kenmerkende eigenschappen van geletterde activiteiten in relatie tot de mogelijkheden die nieuwe media bieden. In de methodesectie wordt meer informatie gegeven over de vragenlijstconstructie.

Tabel 1 **Facetten en subcategorieën**

Facet	Voorbeeld
A Modaliteit	a1 Ongemedieerd, multimodaal gesprek in het echt, lezing
	a2 Gemedieerd, oraal telefoongesprek, radio
	a3 Gemedieerd, gedrukt boek, krant, tijdschrift, brief
	a4 Gemedieerd, multimodaal computer, mobiele telefoon, tv
B Type	b1 Productief / interactief schrijven, spreken, bewerken
	b2 Consumptief kijken, lezen, luisteren
C Afstand in tijd en ruimte	c1 Zelfde tijd en plaats gesprek in het echt, musical,
	c2 Zelfde tijd, andere plaats telefoongesprek, msn'en
	c3 Andere tijd en plaats boek, e-mail, internetforum
D Sociale afstand	d1 Klein vriend(in), klasgenoot, naast familielid
	d2 Groot auteur, leraar, winkelier, onbekende
E Functie	e1 Instrumenteel praktische informatie, afspraak maken
	e2 Sociaal / entertainment contact houden, voor plezier / ontspanning
	e3 Epistemisch kennisverwerving, creatieve expressie

In de volgende paragrafen wordt verslag gedaan van vier studies die zijn verricht met het oog op het beantwoorden van vragen als:

- Welke geletterde activiteiten ontplooiën jongeren buiten school?
- Waarvoor gebruiken zij oude media en waarvoor nieuwe media?
- Welke betekenis hebben oude en nieuwe media voor hen?
- Veranderen het gebruik en de betekenis van oude en nieuwe media in de loop van de middelbare school?

Drie van de studies zijn kwantitatief van aard en direct gebaseerd op de ontwikkelde vragenlijst. Eén studie is kwalitatief en heeft indirect betrekking op resultaten van de vragenlijstafname. Tezamen geven de studies een rijk beeld van het mediagebruik van jongeren buiten school en de potentiële waarde daarvan voor het onderwijs.

In de analyses van de interviews hebben we een tweedeling gemaakt tussen motieven die werden genoemd voor geletterde activiteiten waarin gedrukte of geschreven media enerzijds een centrale rol speelden (bijvoorbeeld kranten, tijdschriften en brieven) en nieuwe media anderzijds (bijvoorbeeld YouTube, sociale netwerksites en overige websites)

3 Methode

3.1 Procedure

De dataverzameling voor het SALSA-onderzoek vond plaats in het voorjaar van 2008, 2009 en 2010. Alleen vmbo-leerlingen uit de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen namen deel aan dit longitudinale onderzoek. Zij hebben elk jaar eerst de vragenlijst ingevuld en daarna zijn met hen diepte-interviews gevoerd. De vragenlijst is via een computer op school afgenomen in kleine groepen van maximaal zeven leerlingen, onder supervisie van de eerste auteur of een onderzoeksassistent en een leerkracht. De diepte-interviews zijn een op een gevoerd met de eerste auteur of een onderzoeksassistent. Dat gebeurde in een afgeschermd ruimte op school en elk interview duurde 30-45 minuten per leerling. In 2009 is eenmalig aanvullend onderzoek verricht door de vragenlijst af te nemen bij een grote groep vmbo-leerlingen (alle leerwegen) en havo/vwo-leerlingen. Dat gebeurde onder identieke condities, alleen waren de groepen groter (25-30 leerlingen). Met deze leerlingen zijn geen diepte-interviews gevoerd.

3.2 Onderzoeksgroep

Aan het begin van het onderzoek bestond de SALSA-groep uit 71 leerlingen (28 meisjes en 43 jongens) uit het eerste jaar van de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen van het vmbo. Tien scholen uit de Randstad deden mee die werden bezocht door leerlingen met etnisch diverse achtergronden. De leerlingen waren toen 12-14 jaar oud en hadden een gemiddelde leeftijd van 13.01 jaar. In het tweede onderzoeksjaar waren van deze groep 56 leerlingen (24 meisjes en 32 jongens) overgebleven en in het derde jaar 51 leerlingen (22 meisjes en 29 jongens). De redenen voor uitval hadden in de meeste gevallen betrekking op afnemende motivatie (10 leerlingen) en organisatorische redenen zoals een gebrek aan mogelijkheden om leerlingen te volgen die naar een andere school waren gegaan (4 leerlingen). Eén school (verantwoordelijk voor 5 leerlingen) is na de eerste dataverzamelingsronde vanwege organisatorische redenen uitgesloten van het grotere onderzoeksproject. Het aanvullende onderzoek is verricht onder 503 leerlingen uit het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs. Deze groep bestond uit 276 vmbo-leerlingen (inclusief de SALSA-groep) en 236 havo/vwo-leerlingen. De leerlingen waren 12-15 jaar oud en hadden een gemiddelde leeftijd van 13.67 jaar. In het vmbo zaten meer jongens (55.8%) dan meisjes en in het havo/vwo meer meisjes (53.0%) dan jongens. Vijftien scholen uit de Randstad en Gelderland deden mee. Met name de havo/vwo-scholen hadden een aanzienlijk minder etnisch diverse leerlingpopulatie.

3.3 Meetinstrumenten

Om te bepalen welke geletterde activiteiten jongeren buiten school ontplooiden, is een vragenlijst ontwikkeld waarin de subcategorieën van de vijf facetten uit Tabel 1 systematisch zijn gecombineerd met als doel om 144 vragenlijstitems ($4 \times 2 \times 3 \times 2 \times 3$) te formuleren. Voorbeelden van vragenlijstitems zijn 'Praat je wel eens met vrienden of familie over maatschappelijke onderwerpen, zoals politiek of milieu?' (*a1b1c1d1e3*), 'Lees je wel eens voor je plezier een tijdschrift, bijvoorbeeld over mode of computergames?' (*a3b2c3d2e2*) en 'Surf je wel eens naar websites om leerzame informatie te vinden, bijvoorbeeld Wikipedia of Kennisnet?' (*a4b-2c3d2e3*). Voorafgaand aan het onderzoek is een pilotstudie uitgevoerd om vast te stellen welke items realistisch en relevant waren en in de definitieve vragenlijst zijn 65 items opgenomen die in totaal 43 facetcombinaties beslaan. Bij elk vragenlijst-

item is naar zowel de frequentie/duur gevraagd als het belang dat een leerling aan een activiteit hechtte. Frequentie/duur is gemeten op een zevenpuntsschaal: (1) *nooit*, (2), *minder dan één keer per maand*, (3) *minstens één keer per maand*, (4) *minstens één keer per week*, (5) *(bijna) elke dag*, (6) *1-2 uur per dag*, (7) *meer dan twee uur per dag*. Belang is bepaald door aan respondenten bij elke geletterde activiteit voor te leggen hoe erg ze die activiteit zouden missen op een schaal van 1 tot 10 als ze het niet meer konden doen, waarbij (1) *helemaal niet missen* en (10) *heel erg missen* betekende.

Op basis van de antwoorden op de vragenlijst zijn voor elke leerling drie geletterde activiteiten geselecteerd die het uitgangspunt vormden van een diepte-interview. Eén was hoogfrequent en belangrijk, één hoogfrequent en onbelangrijk, en één infrequent en belangrijk. Voor elke leerling waren dus andere geletterde activiteiten onderwerp van gesprek. Het doel van de interviews was om zicht te krijgen op de motieven die jongeren hadden om geletterde activiteiten te ontplooiën. De vraagstelling was zo open mogelijk. Elke activiteit werd als volgt geïntroduceerd: 'Je hebt in de vragenlijst aangegeven dat je X (niet zo) vaak doet en dat je het (on)belangrijk vindt. Kun je daar meer over vertellen?'

In de analyses van de interviews hebben we een tweedeling gemaakt tussen motieven die werden genoemd voor geletterde activiteiten waarin gedrukte of geschreven media enerzijds een centrale rol speelden (bijvoorbeeld kranten, tijdschriften en brieven) en nieuwe media anderzijds (bijvoorbeeld YouTube, sociale netwerksites en overige websites). Achteraf is gecontroleerd of in een gelijk aantal interviews motieven om oude of nieuwe media te gebruiken aan bod kwamen en dat was het geval. Bij het coderen, dat door de eerste auteur is gedaan en door de derde auteur is gecontroleerd, zijn de principes van Grounded Theory gehanteerd (Glaser & Strauss, 1967).

3.4 Opzet van de vier studies

In de eerste studie zijn patronen onderzocht in de geletterde activiteiten van de SALSA-leerlingen, die toen in de eerste klas zaten. Een kernvraag van deze studie was in hoeverre nieuwe media buiten school werden gebruikt voor doeleinden die we met het onderwijs associëren, die van oudsher sterk met het gebruik van gedrukte media samenhangen. Er is specifiek onderzocht hoe vaak oude en nieuwe media werden gebruikt voor een epistemisch doel en in een situatie gekenmerkt door een grote sociale afstand tussen de betrokkenen. In de tweede studie zijn de diverse 'medialeefstijlen' onderzocht van de leerlingen uit het aanvullende onderzoek, die uit alle niveaus van het voortgezet onderwijs kwamen. Het hoofddoel was om profielen mediagebruikers samen te stellen door in kaart te brengen welke betekenisvolle combinaties elke jongere maakte van oude en nieuwe geletterde activiteiten. De derde studie is een longitudinale studie waarin veranderingen zijn onderzocht in de geletterde activiteiten van de SALSA-leerlingen. De hoofdvraag was of hun geletterde activiteiten waren veranderd gedurende de eerste drie jaren van het voortgezet onderwijs, en zo ja, welke facetten hiermee in verband gebracht konden worden. Er is specifiek onderzocht of nieuwe media in de loop der tijd vaker werden gebruikt voor aan het onderwijs gerelateerde functies. Tot slot zijn in de vierde, wederom longitudinale, studie de voorgaande kwantitatieve studies aangevuld met informatie uit diepte-interviews. Hiervoor zijn interviews met 30 leerlingen uit het SALSA-onderzoek gebruikt die in het eerste en derde jaar zijn gevoerd. Een specifieke vraag was of het gebruik van nieuwe media over de loop van tijd vaker werd beschouwd als opgelegd of anderszins van buitenaf gestimuleerd.

In de volgende paragraaf worden de drie hoofdbevindingen van de vier studies gepresenteerd en onderbouwd met resultaten uit de diverse studies. Voor meer informatie over de afzonderlijke studies verwijzen we naar Van Kruistum, Leseman en De Haan (2013; 2014).

Een van de hoofdvragen van ons onderzoek was in hoeverre jongeren het epistemische potentieel van nieuwe media benutten, dat wil zeggen de functies die de onmiddellijke, persoonlijke ervaringen overstijgen en waarvoor kritische reflectie en creativiteit zijn vereist

4 Resultaten

4.1 De 'Netgeneratie' bestaat niet

Over het gebruik van nieuwe media wordt vaak gedacht in termen van een generatiekloof: jongeren omarmen nieuwe media en ontwikkelen zich makkelijker mee met vernieuwingen dan ouderen. De generatie die is opgegroeid met digitale technologie wordt dan ook vaak gekenmerkt als de 'Netgeneratie'. Ons onderzoek laat juist zien dat er verschillen tussen jongeren onderling bestaan in hun mediagebruik en dat die verschillen vaak groot zijn, ondanks het gegeven dat bijna alle door ons onderzochte jongeren thuis beschikking hadden over een computer met internet (99.0%) en een eigen mobiele telefoon (97.4%). We zijn bij de jongeren die deelnamen aan ons aanvullende onderzoek grofweg vier medialeefstijlen tegengekomen (zie Figuur 1).

Omnivoren: gebruiken alle typen media (facet *a* en *b*) voor verschillende functies (facet *e*) en in uiteenlopende sociale contexten (facet *d*).

Netwerkers: zijn hoofdzakelijk gericht op het onderhouden van contact (*e2*) met bekenden (*d1*) en doen dat zowel ongemedieerd (*a1*) als door middel van multimodale media (*a4*), maar gebruiken daar geen geschreven media voor (*a3*).

Gamers: maken veel gebruik van multimodale media (*a4*) voor entertainmentfuncties (*e1*), vooral grote online games; hierbij speelt het hebben van contact met bekenden (*d1*) geen hoofdrol.

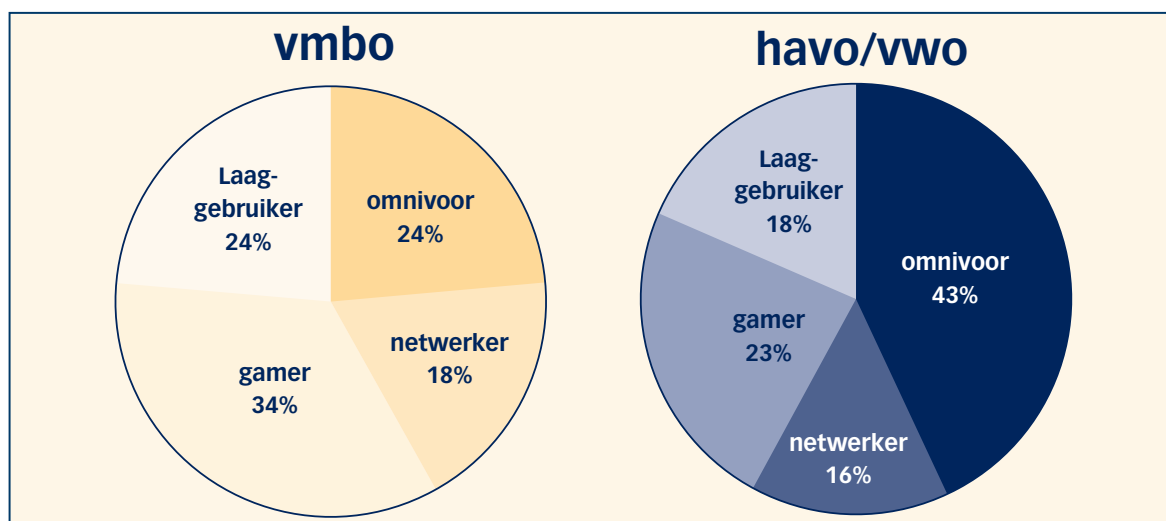
Laaggebruikers: gebruiken alle media (facet *a*) weinig en hebben minder ongemedieerd contact (*a1*); geen enkele toepassing (facet *d* en *e*) springt eruit.

Figuur 1 **Omschrijving van de vier medialeefstijlen**

De grootste groep (vooral meisjes) bestond uit media-omnivoren die een breed en gebalanceerd gebruik van oude en nieuwe media lieten zien, gevolgd door gamers die met name zeer frequent grote online games speelden (vooral jongens), laaggebruikers die alle media infrequent gebruikten (vooral jongens) en netwerkers die sterk gericht waren op het in contact staan met bekenden, zowel online als offline (vooral meisjes).

Opvallend aan deze resultaten is dat een aanzienlijk aantal jongeren, om precies te zijn 21% van de door ons onderzochte groep, weinig gebruikmaakte van traditionele én nieuwe media. Deze uitkomst spreekt het beeld van een Netgeneratie het duidelijkst tegen. We weten niet precies waarom deze jongeren infrequent media-gebruik lieten zien, maar in de diepte-interviews zijn aanwijzingen te vinden dat het ging om jongeren (vaak jongens) die liever buiten rondhingen met vrienden en fysiek actief waren, bijvoorbeeld door te voetballen en skateboarden. Opvallend aan de medialeefstijlen is ook dat de verschillen tussen jongens en meisjes groot zijn; het beeld van de jongens die graag gamen en de meisjes die graag met elkaar in contact staan door middel van sociale media wordt bevestigd. De verschillen tussen jongeren van verschillende opleidingsniveaus blijken minder groot te zijn dan de verschillen tussen jongens en meisjes.

In Figuur 2 is een overzicht gegeven van de medialeefstijlen die we bij de vmbo-leerlingen enerzijds en havo/vwo-leerlingen anderzijds zijn tegengekomen. Alleen bij de omnivoren hebben we een statistisch significant verschil gevonden tussen de opleidingsniveaus: havo/vwo-leerlingen hadden vaker dan vmbo-leerlingen een gebalanceerde medialeefstijl, waarin oude en nieuwe media werden gebruikt en dat voor diverse doeleinden en in diverse sociale contexten gebeurde. Opmerkelijk is dat ook in het havo/vwo een vrij grote groep leerlingen een laaggebruiker was.

Figuur 2 De medialeefstijlen van vmbo- en havo/vwo-leerlingen

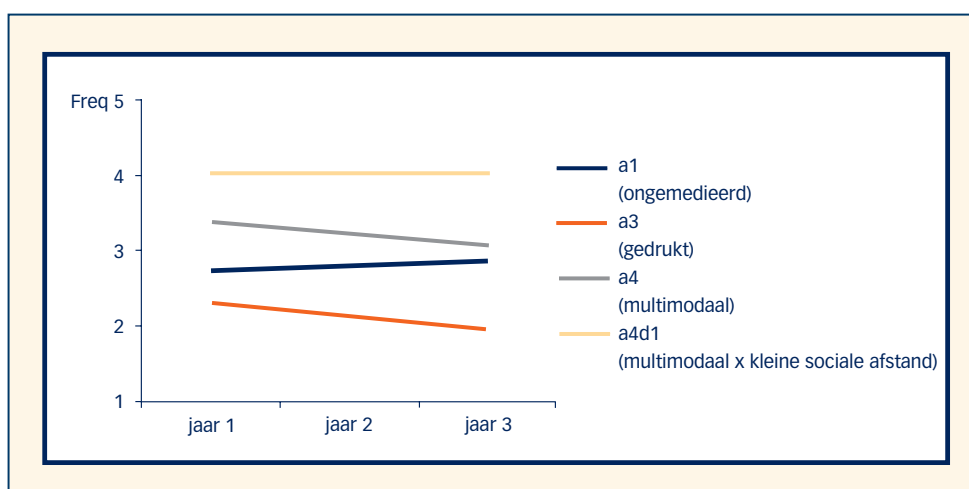
4.2 Jongeren gebruiken liever nieuwe dan oude media

Hoewel we strikt genomen niet over een Netgeneratie kunnen spreken, laten de resultaten van ons onderzoek over het algemeen een duidelijke voorkeur van jongeren voor nieuwe media zien. Zij gebruikten nieuwe media vaker en gaven aan dat ze die erger zouden missen dan bijvoorbeeld boeken, kranten en tijdschriften. Dat lijkt een triviale vondst, maar dat is het niet omdat we als het ware hebben gecorrigeerd voor de verschillende functies van mediagebruik. Deze voorkeur van jongeren zegt dus iets over de inherente aantrekkingskracht van nieuwe media, los van de specifieke toepassing. In de interviews noemden jongeren het gemak, de betaalbaarheid, de snelheid en de combinatie tussen tekst, beeld en/of geluid als belangrijke voordelen. In Figuur 3 is dit patroon duidelijk terug te zien. Multimodale media (facet a4) werden het meest frequent gebruikt, in de eerste klas nog veel frequenter dan gedrukte media (a3) en contact in het echt (a1). In het derde jaar

was de kloof tussen gedrukte en multimodale media nog even groot, maar was het verschil tussen multimodale media en ongemedieerd contact wel kleiner geworden.

Bij de diepte-interviews vertelden veel jongeren dat ze het lezen van gedrukte media leuk of nuttig vonden. In de resultaten van de vragenlijstafnames is dat echter niet terug te zien. Dat kan verklaard worden doordat jongeren bij doorvragen tegenmotieven bleken te hebben om gedrukte media te gebruiken. Ze gaven aan dat lezen vaak saai was, vooral omdat ze het moeilijk vonden teksten te vinden die hen interesseerden, en dat ze andere prioriteiten hadden zoals sporten, hangen met vrienden of huiswerk maken. Bovendien gebruikten ze als ze de mogelijkheid hadden liever een nieuw dan een gedrukt medium; zij gaven bijvoorbeeld de voorkeur aan een film over Harry Potter boven een boek.

Opmerkelijk is dat de longitudinale gegevens een afname lieten zien in het gebruik van digitale media in de loop van de eerste drie jaren van het voortgezet onderwijs (zie Figuur 3, facet *a4*). Het gebruik van nieuwe media met goede bekenden vormde hier een uitzondering op (*a4d1*). Het waren activiteiten als YouTube kijken en gamen die in het derde jaar minder vaak voorkwamen dan in het eerste jaar. Het gebruik van gedrukte media nam in gelijke mate af, maar ongemedieerd contact nam juist enigszins toe. Deze patronen kunnen worden verklaard door het toenemende belang van contact met leeftijdsgenoten tijdens de adolescentie. Jongeren gaan waarschijnlijk vaker (buiten) optrekken met vrienden, en activiteiten die zij associëren met binnen zitten en geïsoleerd zijn van vrienden nemen in populariteit af. De diepte-interviews ondersteunen dit beeld. Omdat er weinig longitudinaal onderzoek naar nieuwe media wordt verricht, is het niet duidelijk of dit een algemene trend is.

Figuur 3 **De frequentie van mediagebruik over drie jaren**

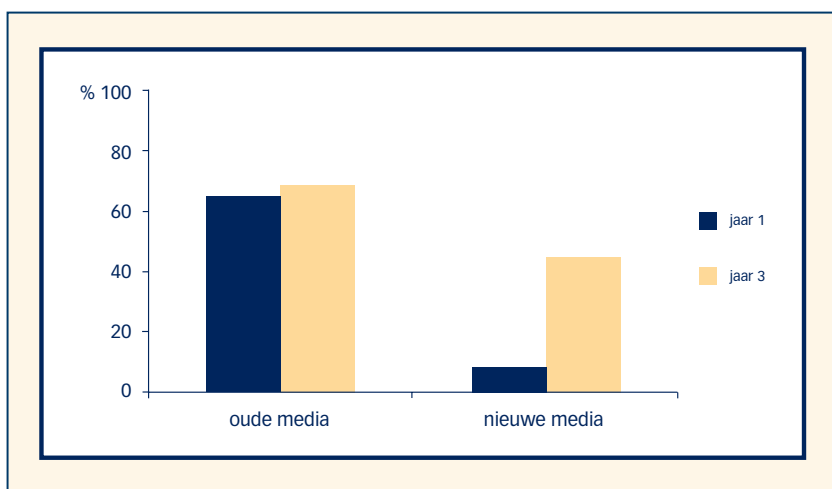
4.3 Het onderwijskundige potentieel van nieuwe media blijft onbenut

Een van de hoofdvragen van ons onderzoek was in hoeverre jongeren het epistemische potentieel van nieuwe media benutten, dat wil zeggen de functies die de onmiddellijke, persoonlijke ervaringen overstijgen en waarvoor kritische reflectie en creativiteit zijn vereist. In de vragenlijst ging het om items als ‘Surf je wel eens naar websites voor nieuws over wat er in de wereld gebeurt?’, ‘Discussieer je wel eens op een internetforum?’ en ‘Praat je op MSN wel eens met vrienden of familie over maatschappelijke onderwerpen, zoals politiek of milieu?’ De vragenlijstgegevens laten zien dat jongeren in de eerste klas nieuwe media nauwelijks voor episte-

mische doeleinden gebruikten en dat hier geen ontwikkeling in zat. Sterker nog, in de loop van de eerste drie jaren van het voortgezet onderwijs nam dit type gebruik van nieuwe media af. Oude media zoals boeken werden daarentegen voornamelijk voor epistemische functies gebruikt.

De diepte-interviews bieden een verklaring voor het onbenutte onderwijskundige potentieel van nieuwe media (zie Figuur 4). In de eerste klas gaf een meerderheid aan een extrinsieke reden te hebben om gedrukte media te gebruiken, namelijk omdat ze dat voor school moesten doen, een goed cijfer wilden halen, het voor hun toekomst belangrijk vonden of omdat het onderdeel was van religieuze gebruiken. Slechts een enkeling noemde een extrinsiek motief voor het gebruik van nieuwe media, dat vooral werd gebruikt om contact te houden met vrienden of simpelweg voor de lol, bijvoorbeeld in het geval van gamen. Deze gegevens wekken de indruk dat het epistemische potentieel van nieuwe media onbenut bleef doordat jongeren nauwelijks prikkels van buitenaf kregen om nieuwe media voor meer te gebruiken dan hun plezier.

De diepte-interviews die in het derde jaar zijn gevoerd, wijzen uit dat hier in de loop van de adolescentie wel verandering in kwam (zie Figuur 4). Het percentage jongeren dat gedrukte media vanuit extrinsieke motieven gebruikte bleef ongeveer gelijk, maar voor nieuwe media nam dit percentage drastisch toe. In de derde klas gaven jongeren bijvoorbeeld aan dat ze nieuwe media gebruikten om een bijbaan te vinden en informatie te ontvangen van hun werkgever. Een groep jongens die ICT als specialisatie had gekozen, legde uit nieuwe media vaker te gebruiken vanwege school. De rol van school bleef over het algemeen echter klein.

Figuur 4 **Percentage jongeren dat extrinsieke motieven noemde**

5 Algemene discussie

Ons onderzoek naar de geletterde activiteiten die jongeren buiten school ontplooiën, waar zij zowel oude als nieuwe media voor gebruiken, biedt enkele inzichten die onderwijzers en anderen die met jongeren werken tot nut zouden kunnen zijn.

Allereerst vinden we het belangrijk om te benadrukken dat de meeste jongeren die deelnamen aan het onderzoek in veel opzichten lezers en schrijvers zijn. Ze lezen

en schrijven misschien niet altijd de dingen die volwassenen waarderen en ze zien zichzelf vaak niet als lezers en schrijvers, maar ze lezen en schrijven wel degelijk, bijvoorbeeld door middel van nieuwe media. Daarom doen we er goed aan ons af te vragen wat het nu precies is dat we zo aan lezen en schrijven waarderen. Gaat het om het geschreven woord of om een bepaald soort gebruik dat er sterk mee is geassocieerd? Kunnen andere media voor soortgelijke doeleinden worden ingezet? Er is een tendens geweest in het onderwijs om de drempel voor lezen te verlagen door makkelijker teksten aan te bieden of teksten die beter aansluiten bij de leefwereld van jongeren. Kennismaking met geschreven teksten lijkt een doel op zich te zijn geworden in plaats van een middel tot een bepaald doel. Wij vrezen dat hierdoor de epistemische functie van geletterdheid naar de achtergrond raakt. Ons onderzoek laat dan ook zien dat er nog veel winst te behalen valt als het gaat om het benutten van het onderwijskundige potentieel van media. De school blijkt weinig invloed uit te oefenen op wat jongeren buiten school met nieuwe media doen, die een grote aantrekkingskracht uitoefenen op jongeren maar vooral worden gebruikt met het oog op plezier en sociaal contact. Voor een deel zal dit vermoedelijk altijd een uitdaging blijven, want er zijn voor jongeren nu eenmaal makkelijker en leukere manieren om de vrije tijd door te brengen, zo wijst ons onderzoek uit, bijvoorbeeld door te sporten en met vrienden op te trekken. Toch gaan zij in de loop van de adolescentie nieuwe media vaker op uiteenlopende wijzen gebruiken, bijvoorbeeld als ze oud genoeg zijn om geld te verdienen met een bijbaan en er van hen wordt verwacht dat zij online solliciteren of via e-mail in contact staan met hun werkgever. Met de leeftijd nemen de sociale verplichtingen toe en het mediagebruik past zich daar deels op aan. School zou hier geen uitzondering op moeten zijn.

Tot slot wijst ons onderzoek uit dat rekening moet worden gehouden met de onderlinge verschillen tussen jongeren. De diversiteit die wij hebben gevonden in medialeefstijlen toont aan dat hun behoeftes uiteenlopen en daardoor ook de ervaringen die zij buiten school opdoen met nieuwe media. De ene jongen kan een fervent gamer zijn, recensies over games schrijven en discussiefora modereren; de andere jongen kan een infrequente mediagebruiker zijn, liever buiten rondhangen en fysiek bezig zijn. Beide jongens komen met verschillende vaardigheden en attitudes naar school. Het is daarom belangrijk er niet al te gemakkelijk van uit te gaan dat alle jongeren handig zijn met nieuwe media en de oudere generatie dus niets anders rest dan verwonderd toe te kijken. De taak van school is om jongeren het volle potentieel van nieuwe media te leren benutten.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Zie hiervoor <http://tvodigitaal.nl> - april - 'Artikelen, Columns, Mededelingen'.

OVER DE AUTEURS

Dr. **Claudia van Kruistum** is docent en onderzoeker bij Onderwijswetenschappen en Theoretische Pedagogiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ze promoveerde aan de Universiteit Utrecht op het onderzoek waarvan in dit artikel verslag wordt gedaan. Op verzoek geeft zij workshops aan (toekomstige) docenten en andere geïnteresseerden over de wijze waarop het mediagebruik van jongeren de onderwijspraktijk beïnvloedt.

E-mail: c.j.van.kruistum@vu.nl

Prof. dr. **Paul Leseman** is hoogleraar Orthopedagogiek aan de Universiteit Utrecht.

E-mail: p.p.m.leseman@uu.nl

Prof. dr. **Mariëtte de Haan** is bijzonder hoogleraar op het gebied van de interculturele pedagogiek aan de Universiteit Utrecht.

E-mail: m.dehaan@uu.nl